

PINTÉR VIKTÓRIA

Kéreghántó

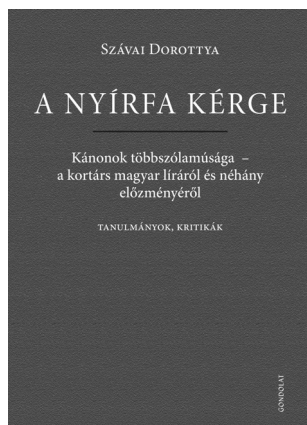
SZÁVAI DOROTTYA: A NYÍRFA KÉRGE.
KÁNONOK TÖBBSZÓLAMÚSÁGA –
A KORTÁRS MAGYAR LÍRÁRÓL
ÉS NÉHÁNY ELŐZMÉNYÉRŐL

Szávai Dorottya legújabb kötetében egy hosszabb kutatói periódus (2002–2019) munkáit válogatja egymás mellé. A tanulmányok olyan témákat helyeznek fókuszba, mint „a líra eredendő, genetikus önreflexivitása, a dialogikus, illetve aposztrophikus lírai alakzatok vagy az antropomorfizmusok és prosopopeiák vizsgálata, a megnevezés és (ön)megszólítás összefüggései, az emlékező beszédpozíció vagy a lírai szubjektum megosztottsága a verseben” (13). *A nyírfa kérge* tehát több szálon is köthető a korábbi munkákhoz, különösen *A „Te” alakzatai* című tanulmánykötethez, ahol a szubjektivitás mint dialógusban konstituálódó „énelmény” a líra egyik legfontosabb természetjegyeként fogalmazódik meg. A mostani kötet azonban tovább jut az eddigiekben felvetett, konzisztensnek tekinthető kérdéshorizontok vizsgálatában. Az előszó intenciója szerint valamiféle minimál-monografikus elvet követve arra ad meggyőző alternatívát, hogy egy műfaj (elégia) újrafelfedezése miként válik a rekanonizáció adekvát lehetőségévé. „A kortárs magyar irodalom kiemelkedő lírai életműveiben az utóbbi évtizedekben jellegzetes poétikai tendenciának mutatkozik az elégia műfajának nyomatékosabb jelenléte, az ironikus beszédpozíciót rendre átható és átformáló elégikus lírai beszéd előtérbe kerülése” (110). Szávai Dorottya Píllinszky-monográfiája (*Bűn és imádság*) után most kortárs lírai beszédmódok (Kemény István, Lackfi János, Beney Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Tóth Krisztina, Szabó T. Anna) tükrében teszi láthatóvá egy új alanyiságként is definiálható lírai arculatváltás mozzanatait. Ennyiben pedig a posztmodernről elhajló „másik” irodalomtörténeti perspektívának a lehetőségeit is tárgyalja, amely az *elégiko-ironikus* beszédmódon (110) keresztül válik hozzáférhetővé.

A „nyírfakéreg” címbe emelt szóképe azonban többet ígér a szinkron, kortárs jelenségek elemzésénél.

Tanulmányok, kritikák

Gondolat Kiadó
Budapest, 2020
305 oldal, 3500 forint

2022. november

Az idő mint *inszkripció* (kéreg-változatok láthatóvá válása), nemcsak az újírás és az önmegértés alakzatát teszi érzékelhetővé a megjelenített életműveken belül, hanem ebben a metafizikai dimenzióban az újraolvasás felől a kánon újrendezésére is ajánlatot tesz. A címben megjelölt irodalmi locus egy megkerülhetetlen hatástörténeti párbeszéd elevenjére mutat, s ezzel együtt alázatosan sugalmazza a kötet szövegeinek komparatista beágyazottságát: minden csak valamihez képest van. „»Baudelaire arcképét belevéstem egy fiatal nyírfa kérgébe. Tizenöt év múlva viszontláttam még, de akkorra egészen szétdagadtak a megvastagodott kéreg vonalai« – írja Szabó Lőrinc első Baudelaire-élményéről, amikor gimnazistaként a *Romlás virágait* el is kezdte fordítani” (12). A kiválóan argumentált tanulmányok gyökereit tehát ezekre az egyszerre önreflexív jegyeket felmutató, valamint a hagyománnyal elevenen dialogizáló költői életművekre (Baudelaire, Szabó Lőrinc) vezeti vissza: „Baudelaire költészete mint az európai líra-történeti modernség forrásponjtja, Szabó Lőrinc lírája mint a magyar későmodernség, másként a dialogikus költői paradigma (Kabdebó Lóránt) reprezentáns megalapozása” (19). A kötet első fejezete („Az új *bűvölet*” Szabó Lőrinc) izgalmas vetületét adja annak a paradigmaváltó hatástörténeti reflexnek, mely a korszakküszöbként kanonizálódó szövegekben konzervál egy mobil autopoetikus szerkezetet. A küszöblét mindig hibriditás. Konstruktív viszony, mely által a kánon legintenzívebb komponenseiként ezek az életművek magukon viselik annak a hagyománynak a kódrendszerét, amelyet épp meghaladnak, ugyanakkor eseményterükben az új redefiniációs energiái, már az értelmezési keretek elcsúszását, egy másik interpretációs bázis kialakítását sürgetik. A tanulmánykötet komparatista hangoltsága pontosan ennek a ruptúrának az újratermelődésénél jelöli ki fókuszpontjait, amelyek különböző módokon, de éppen az „identitás poétikai destabilizációjának” (Kulcsár-Szabó Ernő) válnak az indexévé. Ez a kibillent állapot azzal is jár, hogy a jaussi értelemben tárgyalt énközpontú orientáció összeomlása (50) evidens módon vezeti el a lírai megértéskísérleteket a dialogikus struktúrával rendelkező alakzatok és beszédmódok alkalmazásához. Ezért is fontos, hogy a kötet kiinduló tanulmányai a dialogikus költői paradigma (Kabdebó Lóránt) kapcsán Szabó Lőrinc életművét helyezik viszonyba a rákövetkező szövegekkel, s nem József Attiláét. (Persze utóbbi is konstans jelen van megkerülhetetlen előzményként, vonatkozási pontként a kötetben. Hiszen Kemény István, Beney Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa és Tóth Krisztina költészetének tárgyalásakor is helyzetbe hozza a szerző. Például a megszólalás etikájának (97), valamint az ezzel szorosan jelentkező *bűntudatélmény* (174) vonatkozásában vagy az *ontologizáló* líra (259) újraértelmezésében.) A választás tehát semmiképp nem kirekesztő, csupán a szubjektumképzés hogyanja Szabó Lőrinc felől olvasva termékenyebb perspektívát biztosít a kötetben reprezentált kortárs magyar poétikákhoz. Szávai Dorottya a distinkció magyarázatát is tisztán megadja Kemény István ikerverseinek (*Haláldal/Égi harmónia*) elemzése közben, mikor az önmegszólítást az én-szerkezet megismerésének és előállításának feltételeként tárgyalja. „(...) a József Attila-költészet az utolsó olyan költői paradigmának minősül a magyar líratörténetben, ahol a még autonóm én, illetve annak elvesztése a személyiség teljességének éthoszában belül artikulálódik, s az érvetés épp ennyiben tragikus. Tudniillik Kemény költészetében s a vizsgált ikerkölteményekben az én-probléma, a szubjektum megosztottsága már sokszorosan túl van ezen a paradigmán” (72–73). Az viszont, ahogy Szávai is többször hangsúlyozza, sem József Attilánál, sem Szabó Lőrincnél nem kérdés, hogy az önreprezentáció, az én előállítása mint folyamat gondolható csak el. A tanulmányok többszörösen reflektált tapasztalata, hogy a lírai

önszínrevitel számára az aposztrophé válik ideális alakzattá. Az aposztrophé alapvető osztottságában azonban nemcsak az identifikációhoz szorosan kapcsolódó tükörstádium (Lacan) feltételei teremődnek meg, hanem annak illuzórikus mivolta is megfogalmazódik. Szávai Dorottyia erre a paradoxitásra mutat rá akkor, amikor a *narratív* szerkezettel bíró versek, az *emlékező* beszédhelyzetek identifikációs kísérleteinek sikertelenségét éppen az aposztrophé (Culler) jelenlétéhez köti. „Az alakzat által megszólítottakat »az aposztrophé idejében helyezzük el [...] – egy speciális temporalitás-ban, [...] amelyben az írás ‘mostot’ mondhat. Ez inkább a diskurzus, mint a történet ideje.«” (199–200). Az alakzat diszkurzív mostja felfüggeszti, pontosabban eternalizálja azt az idősíkot, melyben az én drámája zajlik.

Az aposztrophikus ráfordulást előkészítő vokatívusz több síkon történő elemzése (grammatikai – Benveniste, Derrida; retorikai, poétikai – Németh G. Béla, Bahtyin, Culler, Paul de Man; filozófiai – Heidegger, Lévinas, Buber, Kierkegaard, Gadamer) vezet el a szerzőt ahhoz a revelatív felismeréshez, hogy az általa tárgyalt szövegek egy új lírai személyesség alaphelyzetének megteremtésére tesznek kísérletet. Az így megképződő hang „tudatosan épít az olvasás amaz *antropológiai* vonatkozására, miszerint a költői hangot nem tudjuk nem egy szubjektum megnyilatkozásaként érzékelni” (196–197). A megszólítás figurái által, a beszéd eseményében megképződő hang arcot kap. Az arcadás aktusát „De Man koncepciója szerint, az antropomorfizmus teszi lehetővé (...)” (176), amely viszonyrendszerét az én-te relációk termelik ki és tartják fenn. A tárgyias lírahagyomány után új utakat kereső „emberarcú” líra dialógusigénye a megszólító alakzatokban kulminálódik. Az olvasás így válik kikerülhetetlenül szembenézéssé, a vers pedig a „félrenevelt múlt” (87) újramesélhetőségének terepévé.